

Firmy wydawnicze w Polsce w latach 1918—1939 (Próba rejestracji ilościowej)

W badaniach nad ruchem wydawniczym w Polsce istnieje dotąd wiele niedopowiedzeń i luk. Szczególnie mało informacji znajdujemy na temat działalności firm wydawniczych istniejących w latach dwudziestolecia międzywojennego. Natomiast tam, gdzie znajdują się takie informacje, mogą zastanawiać występujące w nich różnice, wiadomości nawzajem wykluczające się, sprzeczne dane o liczbie i rodzaju interesujących nas nacówek. Tak np. Stanisław Pazyra, pisząc o dziejach książki w czasie drugiej wojny światowej, wspomina o osiemdziesięciu firmach wydawniczych działających w Polsce w latach 1918 - 1939 ¹, natomiast znawca przedmiotu Adam Bromberg w swojej pracy o księgarzach i wydawcach informuje o 560 firmach ²; około 500 firm działających w tym czasie odnotował Czesław Ożarzewski ³. Wiarygodność tych danych budzi wątpliwości, a są one tym większe, iż żaden z autorów nie wskazuje źródeł informacji ani nie omawia działalności choćby najbardziej znanych oficyn. Dodać jeszcze trzeba, że brakuje - jak dotąd - danych faktograficznych oraz prób opisanego ruchu wydawniczego w okresie międzywojennym.

Fakty te zdecydowały o podjęciu badań w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej WSP w Krakowie nad ruchem wydawniczym w latach 1918 - 1939 ⁴, a piszący te słowa podjął się ustalić - co najmniej w przybliżeniu - liczbę firm wydawniczych, określić ich rodzaj, a także czas i miejsce, w jakich prowadziły one swą działalność.

W trakcie badań poddano uważnej analizie opracowania książkowe omawiające interesujące nas zagadnienia ⁵ oraz inne publikacje łączące się bliżej z tematem. Sporo interesujących informacji uzyskano z następujących źródeł: "Zestawienia sygnetów księgarskich firm wydawniczych z lat 1918 - 1939" opracowane przez Stefana Sosnowskiego, "Rejestr księgarń z 1931 roku", "Bibliografia druków i wydawnictw Drukarń Narodowej w Krakowie za okres 1895 - 1934" oraz książka Stanisława Lema "Polskie znaki księgarskie" ⁶. Pomocne okazały się też różnego rodzaju opracowania wspomnieniowo-pamiętnikarskie ⁷. Natrafiono tutaj jednak na duże trudności w ustaleniu konkretnych dat czy faktów. Autorzy bowiem podawali często mylne i niekompletne dane, powołując się przy tym najczęściej na wymienione wcześniej prace S. Pazyry czy A. Bromberga.

Ponieważ nie udało się odnaleźć jakiegokolwiek udokumentowanego, chociażby fragmentarycznego zestawienia wydawnictw polskich za lata 1918 - 1939, oprócz nielicznych materiałów znajdujących się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej ⁸ czy innych bibliotek w Polsce, sięgnięto do czasopism księgarskich i bibliotekarskich reklamujących książki tych firm. Sporo materiałów znaleziono na łamach "Bibliotekarza" /1929 - 1938/, "Przeglądu Księgarskiego" /1935 - 1939/, "Przeglądu Graficznego, Wydawniczego i Papierniczego" /1935 - 1936/. Najbardziej przydatnymi okazały się takie czasopisma, jak: "Kurier Księgarski" /1935 - 1936/ i "Nowa Książka" /1934 - 1939/, na łamach których opublikowano dane dotyczące nazw, miejsca założenia i działalności oraz charakterystyki licznych oficyn okresu międzywojennego. Dodatkowym źródłem ułatwiającym uporządkowanie informacji stały się: "Encyklopedia wiedzy o książce", "Słownik pracowników książki polskiej" oraz "Polski słownik biograficzny". Zauważyć trzeba, że i tu - wbrew oczekiwaniom - brakowało podstawowych informacji o kilku bardziej znanych wydawnictwach,

a bogaty w dane "Słownik pracowników książki polskiej" informował jedynie o osiemdziesięciu jeden firmach działających w Polsce w latach 1918 - 1939.

W trakcie analizy zgromadzonych materiałów przeprowadzono klasyfikację oficyn wydawniczych, biorąc z reguły pod uwagę wydawców opracowujących tylko pozycje książkowe; posłużono się tu definicją zawartą w "Encyklopedii popularnej" PWN, która brzmi: "Wydawnictwo - przedsiębiorstwo /instytucja/ przygotowujące i finansujące opublikowanie tekstu autora lub zespołu autorów"⁹.

Wykorzystując częściowe ustalenia Lucjana Bilińskiego i Adama Bromberga, a także Marii Czarnowskiej¹⁰, pogrupowano wydawnictwa w zależności od osobowości prawnej osób decydujących o losach firmy według następujących schematów: firmy prywatne, kościelne, wyznaniowe, społeczne, państwowe i spółdzielcze.

W firmach prywatnych kierowniczą rolę sprawowały określone osoby. W przeważającej części przypadków w nazwie konkretnej firmy odnotowano nazwisko właściciela oraz określenie: "księgarnia wydawnicza" lub "nakładowa". Wydawnictwami wyznaniowymi i kościelnymi kierowały z reguły osoby duchowne, wydając książki o charakterze religijnym. Do tej grupy zaliczono też takie oficyny, które czerpały środki finansowe na rozwój i działalność przeważnie ze źródeł kościelnych lub klasztornych różnych wyznań - najczęściej katolickiego. Do firm społecznych zaliczono wydawnictwa, które reprezentowały interesy określonej grupy osób; najczęściej powstawały one z fundacji prywatnych /np. "Ossolineum"/ lub w ramach stowarzyszeń użyteczności publicznej. Do wydawnictw państwowych zaliczono oficyny kierowane przez państwo i subwencjonowane z jego budżetu. Rzadko pojawiały się w tym okresie tego rodzaju firmy, jeż-ak te, które odnotowano, istniały bardzo długo i miały mocne podstawy finansowe oraz prawne. Natomiast wydawnictwa spółdzielcze, to te,

których zarząd składał się z kilku lub kilkunastu osób, a tzw. dywidendę, czyli nadwyżkę powstałą w końcowym efekcie działalności firmy, najczęściej dzielono proporcjonalnie pomiędzy członków.

W trakcie badań wstępnych dokonano również kwalifikacji pod względem zaangażowania sił i środków w działalność wydawniczą. Bardzo często tam, gdzie w nazwie firmy figuruje określenie "wydawnictwo" lub "księgarnia wydawnicza" odnajdujemy poważną instytucję z dużym dorobkiem wydawniczym. W mniejszym stopniu w prace redakcyjne angażowały się księgarnie i drukarnie nakładowe, które działalność tę traktowały marginesowo; stanowiła ona dodatek do podstawowych czynności księgarsko-drukarskich.

Niektóre firmy w celu uzyskania lepszych efektów ekonomicznych organizowały się w różnego rodzaju spółki. Bardzo często były to spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, które gwarantowały powiązania pomiędzy ich udziałowcami. Natomiast spółki akcyjne legalizowały w sądzie przynależność udziałowców do firmy i różny - w zależności od ilości posiadanych akcji - dochód z wydawanych książek. Najczęściej główni akcjonariusze, a zarazem właściciele i założyciele firmy, posiadali 50 % akcji, zaś członkowie ich rodzin lub bliscy współpracownicy po kilka lub kilkanaście. Taki podział wkładów gwarantował utrzymanie kontroli nad firmą w jednym ręku.

Z opracowanego rejestru wynika, że na terenie Polski w latach 1918 - 1939 podejmowało działalność w różnych zresztą okresach - 559 firm; np. w 1930 r. 46, w 1925 r. - 35, zaś w roku zakończenia pierwszej wojny światowej - 27 oficy. Znamienny jest fakt, iż 94 firmy działające w latach 1918 - 1939 tradycją sięgają lat rozbiorowych /zob. tabela 1/, żywot kilku trwał ok. 90, a najstarszej aż 117 lat.

Tabela 1

Lata, w których powstawały firmy wydawnicze

Rok	Liczba firm	Rok	Liczba firm
Przed 1918	94	1928	58
1918	27	1929	14
1919	11	1930	46
1920	20	1931	19
1921	17	1932	34
1922	14	1933	11
1923	16	1934	23
1924	20	1935	20
1925	35	1936	7
1926	7	1937	6
1927	23	1938	16
		1939	23

Od okresu, w którym przyszło im działań, zależała wielkość produkcji. Firmy istniejące rok lub dwa wydawały niewiele pozycji i nie miały większego znaczenia, np. istniejące w Warszawie Księgarnia Robotnicza /1928 - 1931/ czy firma Lorentz L. /1928 - 1930/. Były również i takie, które powstały i działały w trudnych warunkach ekonomicznych, a jednak z dobrym skutkiem udało im się przetrwać aż do 1939 roku, np. Księgarnia Wydawnicza Trzaska, Evert i Michałski /Warszawa 1920 - 1939/ czy Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych /Lwów 1925 - 1939/. Duża jest również liczba wydawców /180/, którzy liczyli na szybkie wzbogacenie się,

ale zważywszy na duże trudności techniczne w prowadzeniu przedsiębiorstw, likwidowali swoje zakłady po roku czy nawet po krótszym okresie istnienia. Nie rzutowało to jednak na całokształt ruchu wydawniczego w Polsce, a książki publikowane przez nich zaliczyć można do tzw. literatury ludowej, brukowej bądź trywialnej /por. tabela 2/.

Tabela 2

Firmy wydawnicze - okres istnienia

Okres istnienia firmy /lata/	Liczba firm istniejących w tym okresie	Okres istnienia firmy /lata/	Liczba firm istniejących w tym okresie
do 1 roku /efemerydy/	180	21 lat	12
1 rok	14	22 lata	10
2 lata	23	23 lata	5
3 lata	29	24 lata	1
4 lata	23	25 lat	2
5 lat	11	26 lat	-
6 lat	13	27 lat	2
7 lat	17	28 lat	1
8 lat	9	29 lat	4
9 lat	7	30 lat	2
10 lat	24	31 lat	1
11 lat	20	32 lata	4
12 lat	9	33 lata	4
13 lat	7	34 lata	2
14 lat	12	35 lat	5
15 lat	8	36 lat	5
16 lat	11	37 lat	1
17 lat	3	38 lat	3
18 lat	7	39 lat	3
19 lat	11	40 lat	1
20 lat	5	44 lata	2
		47 lat	1

c.d. tabeli 2

Okres istnienia firmy /lata/	Liczba firm istniejących - w tym okresie	Okres istnienia firmy /lata/	Liczba firm istniejących w tym okresie
48 lat	3	64 lata	1
50 lat	1	65 lat	1
51 lat	1	66 lat	2
52 lata	1	69 lat	1
55 lat	1	73 lata	1
56 lat	1	81 lat	1
57 lat	2	85 lat	1
58 lat	1	88 lat	1
60 lat	1	90 lat	1
61 lat	1	111 lat	1
63 lata	1	117 lat	1

W dwudziestolecu międzywojennym najprężniejszym ośrodkiem - wydawniczym była Warszawa, gdzie istniały 262 oficyny wydawnicze, a następnie według kolejności: Lwów i Kraków - po 60 firm, Poznań - 36, Łódź - 19 i Wilno 12. Działalność edytorską prowadzono także w takich miastach, jak: Biała, Białystok, Brody, Bydgoszcz, Brześć, Brzesko, Bychów, Cieszyń, Częstochowa, Grudziądz, Gniezno, Grodno, Kalisz, Katowice, Kielce, Kościan, Lublin, Miejsce Piastowe, Mikołów, Niepokalanów, Płock, Piotrków, Przemyśl, Rzeszów, Sosnowiec, Stanisławów, Szamotuły, Toruń, Wadowice, Września, Zamość, Zgierz, Zakopane, Złoczów, Żnin. W odniesieniu do 33 wydawnictw nie udało się ustalić miejsca ich funkcjonowania /por. tabela 3/.

Rodzaje wydawnictw działających w Polsce w latach 1918 - 1939
i ich rozmieszczenie

Miasto	Rodzaje wydawnictw					Nazwy firm prowadzących działalność wydawniczą				Firmy z osobowością prawną		Razem
	Prywatne	Kościełne	Spółdzielcze	Państwowe	Spółdzielcze	Wydawnictwa	Księgarnie nakładowe	Drukarnie naukowe	Księgarnie wydawnicze	Spółki akcyjne	Spółki s.o.o.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Warszawa	142	7	60	14	13	146	13	3	5	9	12	262
Lwów	45	1	8	1	3	25	4	4	3	-	5	60
Kraków	38	4	16	-	2	27	7	4	4	-	1	60
Poznań	25	2	5	-	-	12	5	2	-	2	4	36
Wilno	8	-	3	-	-	3	2	1	3	1	-	12
Łódź	12	1	4	-	-	8	3	-	2	-	-	19
Katowice	3	1	2	-	-	2	2	-	-	-	1	6
Toruń	1	-	3	-	-	4	-	-	2	-	-	6
Lublin	3	-	2	-	-	3	-	-	-	-	-	5
Bydgoszcz	3	-	1	-	-	1	1	-	1	-	-	4
Stanisławów	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Płock	2	-	1	-	-	1	1	1	-	-	-	4
Cieszyn	3	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	3
Przemysł	3	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2
Kołomyja	2	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2
Ożestochowa	2	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	2
Gdańsk	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Tarnów	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Włocławek	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Zakopane	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
Zamość	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Baranowice	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Białystok	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Brody	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Brześć	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Brzesko	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Rychów	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gdynia	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Gniezno	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Grodno	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Grudziądz	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Kalisz	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Kielce	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kościan	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Miejsc	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Piastów	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mikołów	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Niepokalanów	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Opole	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Piotrków	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Puławy	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Rzeszów	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Sosnowiec	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Szamotuły	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Tuchów	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Wadowice	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Złoczów	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Września	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Żnin	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Brak informacji o miejscowości	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33
Razem	320	25	110	17	20	226	55	19	23	12	23	559

Z analizy działalności poszczególnych oficyń wynika, że 320 firm to prywatne przedsiębiorstwa księgarsko-wydawnicze. Do wybitniejszych oficyń możemy zaliczyć takie, jak: Gebethner i Wolff /Warszawa 1852 - 1939/, posiadającą swoje ekspozytury w Krakowie, Wilnie, Poznaniu, Zakopanem, Paryżu; Zakłady Wydawnicze S. A. Michał Arct /Warszawa 1887 - 1939/; Księgarnia i Wydawnictwo Jakub Przeworski /Warszawa 1933 - 1939/ oraz mniej znane księgarnie wydające własnym nakładem książki, np. Idzikowski Leon /Warszawa 1921 - 1939/ czy Dorn G. /Warszawa 1914 - 1939/. Także w ośrodkach pozawarszawskich istniały tego typu placówki. Przykładowo możemy wymienić następujące przedsiębiorstwa wydawnicze: Księgarnia Wydawnicza Herman Altenberg /Lwów 1897 - 1934/, Księgarnia A. Bardach /Lwów 1925 - 1934/, Księgarnia Wydawnicza Józefa Zawadzkiego /Wilno 1816 - 1939/, Jan Jachowski. Księgarnia Uniwersytecka Sp. z o.o. /Poznań 1929 - 1939/ czy Nakładowa Księgarnia Geograficzna "Orbis" /Kraków 1922 - 1934/.

Bardzo liczną grupę stanowiły wydawnictwa zakładane przez fundatorów - zarówno przez instytucje, jak i osoby prywatne, które z czasem przekształcały się w poważne firmy społeczne /110 przedsiębiorstw/. Jedną z największych oficyń społecznych okresu międzywojennego było Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich /Lwów 1824 - 1939/, które posiadało w tym czasie własną drukarnię, księgarnię i introligatornię. W innych miastach znajdowały się również większe lub mniejsze wydawnictwa tego typu, np.: Kasa im. Mianowskiego, która potem zmieniła nazwę na Instytut Popierania Nauki /Warszawa 1881 - 1939/, Instytut Wydawniczy Związku Miast Polskich /Warszawa 1935 -/, Wydawnictwo Biblioteki Kórnickiej /Poznań 1929 - 1939/, Wydawnictwo Muzeum Przemysłowego im. dra Baranieckiego /Kraków 1924 - 1931/, Polska Akademia Umiejętności. Wydawnictwo /Kraków 1919 - 1939/.

W grupie wydawnictw społecznych wyróżniamy i te, które były kierowane przez towarzystwa oraz organizacje zawodowe.

Publikowały one przeważnie dzieła przeznaczone dla wybranego grona odbiorców. Wydawców warszawskich reprezentowały m.in.: Polskie Towarzystwo Emigracyjne /Warszawa 1928 - /, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze /Warszawa 1928 - 1939/, Polskie Towarzystwo Lekarskie /Warszawa 1932 - /, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Książki /Warszawa, Poznań, Lwów, Kraków 1935 - 1939/. Natomiast w grupie wydawców reprezentujących organizacje zawodowe należy wymienić: Wydawnictwo Stowarzyszenia Pracowników Księgarskich. Sp. z o.o. /Warszawa 1938 - /, Wydawnictwo Związku Nauczycielstwa Polskiego /Warszawa 1937 - /, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów /Warszawa 1935 -1937/, Towarzystwo Naukowe we Lwowie /Lwów 1901 - 1939/, Ludowe Towarzystwo Wydawnicze /Lwów 1928 - 1930/, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk /Poznań 1927 - 1931/ i Towarzystwo Miłośników Książki /Kraków 1925 - 1926/.

Dużą, liczącą 25 wydawnictw, grupę stanowiły firmy kościelne i wyznaniowe. Najbardziej prężną oficyną tego typu była Księgarnia św. Wojciecha /Poznań 1895 - 1939/. "Albertinum" posiadało swoje oddziały w Warszawie, Wilnie i Lublinie, a oprócz drukarni i księgarni mogło poszczycić się również własną papiernią "Malta". Obok tego potentata wydawniczego istniało wiele mniejszych firm, jak np.: Katolickie Towarzystwo Wydawnicze "Kronika Rodzinna" /Warszawa 1920 - 1933/, Biblioteka Religijna /Lwów 1920 - 1939/, Wydawnictwo "Michalineum" /Miejsce Piastowe 1928 - / czy Księgarnia Katolicka /Kraków 1931 - 1935/. Wiele książek o charakterze religijnym było sygnowanych również przez firmy różnych zgromadzeń zakonnych, np. Wydawnictwo Księża Jezuitów /Kraków 1925 - 1936/, Wydawnictwo Księża Misjonarzy /Kraków 1934 - / czy Wydawnictwo O.O. Redemptorystów /Kraków 1931 - /.

Powoli i z dużymi oporami rozwijały się spółdzielnie wydawnicze. Najwięcej ich podejmowało swoją działalność w Warszawie /13/, np.: Spółdzielnia Wydawnicza "Pomoc Oświata" /Warszawa 1939 - /, Spółdzielnia Wydawniczo-Księgarska "Nowe Życie" /Warszawa 1923 - 1925/, Spółdzielnia Księgarska "Książka" /Warszawa 1919 - 1930/ czy Spółdzielnia Księgarsko-Wydawnicza "Libraria Nova" /Warszawa 1932 - 1939/. Odnotowano także trzy podobne firmy we Lwowie: Spółdzielnia Księgarnia Wysyłkowa Wydawców "Minerwa" /Lwów 1927 - 1939/, Wydawnictwo Spółdzielcze Leśników /Lwów 1928 - 1939/ oraz "Światosław" Wydawnicza Spółdzielnia /Lwów 1925 - 1928/. Mniej znane firmy działały również w innych miastach Polski, i tak np. w Krakowie swoje siedziby miały: Spółdzielnia Wydawnicza "Czytelnik" /Kraków 1938 - 1939/ i Spółdzielnia Księgarsko-Papiernicza "Szkolnica" /Kraków 1914 - 1939/.

Oficyny wydawnicze były również finansowane lub firmowane przez różne instytucje państwowe /17 firm/. Czołowymi reprezentantami tej grupy były m.in.: Główna Księgarnia Wojskowa /Warszawa 1918 - 1939/ i Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy /Warszawa 1918 - 1939/. Swoje wydawnictwa posiadały Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej czy Ministerstwo Spraw Zagranicznych. W innych miastach placówek tego typu było stosunkowo niewiele, a do najważniejszych należało Wydawnictwo Książek Szkolnych Kuratorium Okręgu Szkolnego /Lwów 1918 - 1925/, przekształcone potem w Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych.

Obok instytucji profesjonalnie zajmujących się działalnością edytorską istniały w Polsce małe księgarnie i drukarnie nakładowe oraz grupy osób, które na własny koszt i ryzyko publikowały różnego rodzaju książki. Najczęściej spotykane /180/ były firmy - efemerydy, istniejące bardzo krótko, nastawione z reguły na doraźny zysk i nie mające większego wpływu na rozwój ruchu wydawniczego w omawianym okresie.

Prężnie działającymi, mogącymi się poszczycić opracowywanymi u siebie dziełami, były drukarnie nakładowe. Do jednej z największych należała Drukarnia Narodowa /Kraków 1895 - 1939/, która oprócz świadczenia usług dla różnych firm, np. dla Księgarni Wydawniczej Trzaska, Evert i Michałski, H. Altenberga czy S.A. Krzyżanowskiego, wydawała książki własnym nakładem. Inne ośrodki reprezentowały m.in.: Drukarnia Krajowa /Warszawa 1928 - 1939/, Drukarnia Rolnicza /Warszawa 1919 - 1939/, Drukarnia Rola /Warszawa 1928 - /, Drukarnia Artystyczna i Nakładowa "Lux" /Wilno 1918 - 1932/, Rolnicza Drukarnia i Księgarnia Nakładowa Sp. z o.o. /Poznań 1918 - 1931/.

Większość firm księgarsko-wydawniczych miała bogate tradycje, a często zdarzały się przypadki prowadzenia zakładów przez całe pokolenia właścicieli. Wiele firm tego typu, pomimo śmierci prawowitego właściciela, nie zmieniło swojej nazwy, a odsprzedane innym, nadal prowadzone były pod dawnym, znanym wszę kim szyldem. Niewątpliwie najstarszą firmą rodową było Wydawnictwo Gebethnera i Wolffa, istniejące przez 82 lata i prowadzone od 1857 do 1939 roku przez cztery pokolenia. Podobnie sprawa ma się z takimi wydawnictwami, jak: Herman Altenberg, Stanisław Köhler /Lwów 1882 - 1939/, Kazimierz Jakubowski /Lwów 1891 - 1939/ oraz Michał Arct. Do grona wydawców przekazujących swoje doświadczenia z pokolenia na pokolenie należy zaliczyć również właścicieli następujących firm: Mieczysław Leitgeber /Poznań 1873 - 1939/, Księgarnia Gubrynowicz i Schmidt /Lwów 1868 - 1939/, Ludwik Fiszer /Łódź 1919 - 1939/ i Stanisław Andrzej Krzyżanowski /Kraków 1870 - 1939/.

W celu wzmocnienia potencjału firmy czy też zwiększenia kapitału obrotowego wydawnictwa działające w latach 1918 - 1939 przybierały czasem formę różnego rodzaju spółek. Najczęściej spółki te składały się z kilku lub kilkunastu osób

prawnie nie związanych ze sobą. Takie firmy zakładały przeważnie całe rodziny, np. Niemira Syn i S-ka /Warszawa 1930 - 1939/ czy też Księgarnia i Skład Nut Perzyński Benon, Niklewicz i S-ka /Warszawa 1920 - 1926/. Tworzono również spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, gdzie kwestie majątkowe przedsiębiorstwa były unormowane prawnie. Odnotowano 23 tego rodzaju firmy, a wśród nich: Towarzystwo Wydawnicze "Rój" Sp. z o.o. /Warszawa 1925 - 1939/, Samorządowy Instytut Wydawniczy Sp. z o.o. /Warszawa 1932 - 1939/, Instytut Wydawniczy "Lektor" Sp. z o.o. /Lwów 1918 - 1932/, Wydawnictwo Polskie Rudolfa Wegnera. Sp. z o.o. /Poznań 1917 - 1939/ czy Krakowska Spółka Wydawnicza Sp. z o.o. /Kraków 1922 - 1931/.

Większą gwarancję prawną dawały jednak spółki akcyjne, zawiązywane przeważnie przez kilku przedsiębiorców i finansowane przez kilkunastu akcjonariuszy. W zależności od ilości posiadanych akcji udziałowcy mogli w różnym stopniu wpływać na losy przedsiębiorstwa wydawniczego. Z analizy danych wynika, że 13 liczących się w okresie międzywojennym firm wydawniczych przybrało formę spółek akcyjnych. Wymienić tu można chociażby Michała Arcta, który od roku 1923 działał pod firmą Zakłady Wydawnicze S.A., dalej Jakuba Mortkowicza, Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie, Księgarnię Wydawniczą Trzaska, Evert i Michalski S.A., Wydawnictwo Spółki Akcyjnej "Dom Książki Polskiej" /Warszawa 1927 - 1938/, Książnica "Atlas". Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych /Lwów 1884 - 1939/ czy "Nasza Księgarnia" S.A. ZNP /Warszawa 1921 - 1939/.

Zdarzało się kilkakrotnie, że ludzie dysponujący większą gotówką lokowali swoje kapitały w kilku firmach działających w tym samym czasie. Jednym z nich był Marian Kister, który miał udziały w Towarzystwie Wydawniczym "Rój", a równocześnie prowadził wspólnie z H. Macmanem Instytut Wydawniczy "Lektura" /Warszawa 1937 - /. Także Wacław Paszkowski party-

cypował w działalności dwóch firm: założył z Witoldem Hulewiczem Instytut Wydawniczy "Aurion" /Warszawa 1922 - 1924/, a potem prowadził już pod własnym nazwiskiem firmę Paszkowski Wacław /Warszawa 1928 - 1939/. Podobnie W. Niklewicz był akcjonariuszem spółki pn. Książnica Harcerstwa i Kultury Fizycznej /Warszawa 1921 - 1923/ i prawie w tym samym czasie prowadził Księgarnię i Skład Nut Perzyński, Niklewicz i S-ka.

W trakcie prowadzonych badań stwierdzono również fakt kierowania firmami wydawniczymi przez kobiety, co zdarzało się jednak rzadko. Najczęściej przejmowały one firmy odziedziczone w spadku lub były członkami spółek akcyjnych. Na tej krótkiej liście znajdują się tylko przedstawicielki Warszawy: Wiktoria Füttera, która od 1928 roku prowadziła firmę pod nazwą Borkowski Maksymilian, Julia Sikorska - Księgarnia Ludowa Sikorska Julia /Warszawa 1917 - 1919/, Maria Ostaszewska prowadząca wydawnictwo pod nazwą Księgarnia Sortymentowo-Nakładowa Maria Ostaszewska i S-ka /Warszawa 1920-1930/ i Justyna Lisowska kierująca oficyną Lisowska Justyna Księgarnia /Warszawa 1895 - 1939/.

W prezentowanym zestawieniu firm wydawniczych nie wymieniono i nie opisano wszystkich liczących się wydawnictw okresu międzywojennego. Szczupłość miejsca spowodowała, że podano tylko informacje o tych działających najprężniej, zaś przedstawienie pełniejszego ich obrazu wymaga odrębnego opracowania.

PRZYPISY

¹ S.Pazyra; Z dziejów książki polskiej w czasie drugiej wojny światowej, Warszawa 1970.

² A.Bromberg; Książki i wydawcy, Warszawa 1966.

³ C.Ożarzewski; Zarys dziejów książki i księgarstwa, Poznań 1965.

4 Badania prowadzone są pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Jarowieckiego w Pracowni Czasopiśmiennictwa Polskiego i Zagadnień Wydawniczych.

5 M.Czarnowska; Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501 - 1965, Warszawa 1967; A.Klimowicz; Sześćset lat w służbie książki 1364 - 1964, Warszawa 1964; L.Biliński, Zarys rozwoju ruchu wydawniczego w Polsce Ludowej, Warszawa 1977.

6 S.Sosnowski; Sygnety wydawnicze, "Księgarz" 1960, nr 1 - 2, 3 - 4, 7 - 8; 1963, nr 1, nr 3; 1964, nr 2; 1967, nr 1, 3; 1968, nr 3; 1969, nr 1; 1971, nr 2, 3, 4; 1972, nr 1, 2, 3; 1975, nr 3 - 4; 1976, nr 4; 1981, nr 17 - 18; 1983, nr 2; Adresy Księgarń zarejestrowanych w Związku Księgarzy Polskich, Kraków 1931; H.Lipska; Bibliografia druków i wydawnictw Drukarni Narodowej w Krakowie 1895 - 1934, w: Drukarnia Narodowa w Krakowie 1895 - 1935, Kraków 1935; S.Lam; Polskie znaki księgarskie, Warszawa 1921.

7 Por. m.in.: T.Męczyński; Lata z książką, Łódź 1962; J.Zaremba; Było i tak, Wrocław 1976; S.Lam; Życie wśród wielu, Warszawa 1968; J.Michalski; Pięćdziesiąt pięć lat wśród książek, Wrocław 1976; S.Arct; Okruchy wspomnień, Warszawa 1962; S.Szpringer; Na szerokiej drodze, Łódź 1974; S.Dippel; O księgarzach, którzy przeminęli, Warszawa 1976.

8 Katalog polskich wydawnictw seryjnych i biblioteczek szkolnych w układzie alfabetycznym według tytułów, Warszawa 1938, Biblioteka Jagiellońska, Katalog zbiorów specjalnych, nr XVII 10.

9 Encyklopedia popularna PWN, Warszawa 1982, s. 873.

10 Por. przypisy 2 - 4.